

WILLEN

Hannah Arendt

Willen

Het leven van de geest

Vertaald door Dirk De Schutter en Remi Peeters

Klement | Pelckmans

Bij de productie van dit boek is gebruikgemaakt van papier dat het keurmerk Forest Stewardship Council® (FSC®) draagt. Bij dit papier is het zeker dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid. Ook is het papier 100% chloor- en zwavelvrij gebleekt.

Oorspronkelijke titel:
'Willing'
Uit: *The Life of the Mind*

Copyright © 1971 by Hannah Arendt. Copyright © 1977, 1978 by Harcourt Inc.
Published by special arrangement with Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company

Vertaald door Dirk De Schutter en Remi Peeters

© 2014 Uitgeverij Klement, Zoetermeer
Alle rechten voorbehouden.

Omslagontwerp: Marion Rosendahl
Illustratie omslag: Mark Manders, *Unfired Clay Head*, 2013. 35,5 x 17 x 37,5 cm, wood, painted wood, painted epoxy. Photo: © Roger Willems. Courtesy Zeno X Gallery, Antwerpen.

ISBN 978 90 8687 142 1 (Nederland)
ISBN 978 90 289 7766 2 (België)
D/2014/0055/208

www.uitgeverijklement.nl
www.pelckmans.be

Inhoud

IS ER EEN WEG, WAAR EEN WIL IS?
(Inleiding van de vertalers) 7

INLEIDING 17

I DE FILOSOFEN EN DE WIL 25

- 1 De tijd en de mentale activiteiten 27
- 2 De wil en de Moderne Tijd 37
- 3 De belangrijkste bezwaren tegen de wil in de filosofie na de Middeleeuwen 41
- 4 Het probleem van het nieuwe 47
- 5 De botsing tussen denken en willen: de tonaliteit van de mentale activiteiten 54
- 6 Hegels oplossing: de filosofie van de geschiedenis 60

II *QUAESTIO MIHI FACTUS SUM:*

DE ONTDEKKING VAN DE INNERLIJKE MENS 75

- 7 Het keuzevermogen: *proairésis*, de voorloper van de wil 77
- 8 Apostel Paulus en de onmacht van de wil 87
- 9 Epictetus en de almacht van de wil 98
- 10 Augustinus, de eerste filosoof van de wil III

III	DE WIL EN HET VERSTAND	143
	11 Thomas van Aquino en de voorrang van het verstand	145
	12 Duns Scotus en de voorrang van de wil	159
IV	CONCLUSIES	187
	13 Het Duitse Idealisme en de “regenboog van begrippen”	189
	14 Nietzsches verwerping van de wil	200
	15 Heideggers wil-niet-te-willen	216
	16 De afgrond van de vrijheid en de <i>novus ordo seclorum</i>	243
	NAWOORD DOOR MARY MCCARTHY	271
	NOTEN	277
	PERSONENREGISTER	297

Het tweede deel van *Het leven van de geest* is gewijd aan het vermogen van de wil, en bijgevolg ook aan het probleem van de vrijheid, dat – met de woorden van Bergson – “voor de moderneren geweest is wat de paradoxen van de Eleaten voor de ouden waren”.* De verschijnselen waarmee we ons hier moeten bezighouden, liggen bedolven onder een dikke laag van niet altijd eensluidende redeneringen. Die zijn geenszins arbitrair en verdienen dus ook de nodige aandacht, maar in feite schuiven ze de ervaringen van het willende ego terzijde ten voordele van doctrines en theorieën die het in eerste instantie niet te doen is om het “redden van de verschijnselen”.**

Eén van de redenen voor deze moeilijkheden is erg simpel: het vermogen van de wil was in de Griekse Oudheid onbekend; de ontdekking ervan was een gevolg van ervaringen waarover we tot de eerste eeuw van het christelijke tijdperk nauwelijks iets vernemen. De vraag in de latere eeuwen was hoe dit vermogen te verzoenen viel met de grondbeginselen van de Griekse filosofie: denkende mensen waren niet langer bereid om de filosofie helemaal op te geven en met Paulus te zeggen “wij verkondigen een gekruisigde Christus – voor Joden een aanstoot, voor heidenen

* Noot van de vertalers: Arendt bedoelt de paradoxen van Zeno (490-430 v. Chr.). Zeno bedacht argumenten om de uitspraken van zijn leermeester Parmenides over het ene en onveranderlijke Zijn te bewijzen. De beroemdste paradox gaat over de haas die de schildpad nooit kan inhalen.

** Dit verwijst naar Aristoteles' uitdrukking: “*sôzein ta phainomena*”.

een dwaasheid”,* en het daarbij te laten. Zoals we zullen zien, was Paulus zelf ooit bereid om dit te doen.

Het einde van het christelijke tijdperk betekent echter geenszins het einde van deze moeilijkheden. De belangrijkste, strikt christelijke moeilijkheid – met name de vraag hoe het geloof in een almachtige en alwetende God te verzoenen valt met de aanspraken van een vrije wil – overleeft in verschillende gedaanten tot diep in de Moderne Tijd, waar we vaak dezelfde soort discussie ontmoeten als voorheen. Ofwel denkt men dat de vrije wil botst met de wet van de oorzakelijkheid, ofwel acht men geen verzoening mogelijk tussen de wil en de wetten van de geschiedenis, waarvan de zinvolheid afhangt van de vooruitgang of van een *noodzakelijke* ontwikkeling van de Wereldgeest. Deze moeilijkheden houden hardnekkig stand, ook nadat alle strikt traditionele interesses – zowel metafysische als theologische – verwelkt zijn. Zo vat John Stuart Mill een vaak herhaalde redenering samen, wanneer hij zegt: “Ons *innerlijk* bewustzijn zegt ons dat we over een macht beschikken, terwijl de hele uiterlijke ervaring van het menselijke ras ons vertelt dat we die macht nooit gebruiken.” Of, om het meest extreme voorbeeld te vermelden: Nietzsche noemt “de hele doctrine van de wil de tot dusver meest noodlottige *vervalsing* in de psychologie ... vooral uitgevonden om te kunnen straffen.”

De grootste moeilijkheid waarmee elke bespreking van de wil zich geconfronteerd ziet, ligt eenvoudigweg hierin dat van geen enkel ander geestelijk vermogen het bestaan door zo veel eminente filosofen zo hardnekkig betwijfeld en weerlegd werd. De laatste in de rij is Gilbert Ryle, voor wie de wil een “artificieel concept” is, dat beantwoordt aan iets wat nooit bestaan heeft en dat slechts nutteloze raadsels oplevert, zoals zo vele van de metafysische misvattingen. Kennelijk niet op de hoogte van zijn befaamde voorgangers, vat hij het plan op om “de doctrine over het bestaan van een vermogen van de ‘wil’ te weerleggen en bijgevolg ook het bestaan van processen of operaties die deze doctrine beschrijft als ‘wilsbesluiten’”. Hij beseft dat “Plato en Aristoteles in

* Paulus, *Eerste Brief aan de Korinthiërs*, 1, 23.

hun talrijke en gedetailleerde analyses van de natuur van de ziel en de drijfveren van het gedrag nooit melding maken van [wilsbesluiten]”, omdat ze nog niet op de hoogte waren van deze “bijzondere hypothese [uit latere tijden], waarvan de aanvaarding niet berust op de ontdekking, maar op de postulering van [bepaalde] geestelijke impulsen”.

Men kan verwachten dat elk kritisch onderzoek van het wilsvermogen ondernomen wordt door “professionele denkers” (Kants *Denker von Gewerbe*), en dit doet vermoeden dat de veroordelingen van de wil als een loutere illusie van het bewustzijn en de weerleggingen van zijn bestaan – die filosofen van erg verschillende strekking op grond van haast identieke argumenten onderschrijven – wel eens te wijten konden zijn aan een fundamenteel conflict tussen de ervaringen van het denkende en het willende ego.

Dezelfde geest denkt en wil, juist zoals het identieke Zelf het lichaam, de ziel en de geest verenigt. Toch is het allerminst vanzelfsprekend om erop te vertrouwen dat het denkende ego tot een onbevooroordeelde en “objectieve” beoordeling van andere mentale activiteiten in staat is. De kern van de zaak immers is dat de notie van de vrije wil niet alleen een noodzakelijk postulaat is van elke ethiek en elke wettelijke orde, maar ook een “onmiddellijk gegeven van het bewustzijn” (met de woorden van Bergson), juist zoals het Kantiaanse “ik-denken” of het Cartesiaanse *cogito* – en aan het bestaan van dit gegeven heeft de traditionele filosofie nooit echt getwijfeld. Om op de zaken vooruit te lopen: wat filosofen argwanend stemt tegenover het wilsvermogen is de onvermijdelijke band tussen de wil en de vrijheid. Of met de woorden van Augustinus: “Als ik noodzakelijk moet willen, waarom zou ik dan hoe dan ook nog over een wil moeten spreken?” De toetssteen van een vrije daad is altijd het besef dat we ook niet hadden kunnen doen wat we gedaan hebben – wat helemaal niet geldt voor een louter verlangen of een begeerte, want daar spelen lichamelijke behoeften, de noden van het levensproces of de pure kracht van een verlangen naar iets wat voor het grijpen ligt, en die kunnen elke overweging van de wil of de rede onder de voet lopen. Het willen, zo blijkt, geniet een oneindig grotere vrijheid dan het denken, dat

ook in zijn meest vrije, speculatieve vorm, niet kan ontsnappen aan de wet van niet-tegenspraak. Dit onloochenbare feit is nooit aan gevoeld als een onverdeelde zegen. Denkende mensen hebben ook vaker wel dan niet ervaren als een vloek.

In wat volgt zal ik het innerlijke gegeven van een 'ik-wil' beschouwen als een afdoend bewijs voor de werkelijkheid van het verschijnsel, en aangezien ik het er met Ryle en vele anderen over eens ben dat dit verschijnsel en alle problemen die er verband mee houden, in de Griekse Oudheid onbekend waren, moet ik aanvaarden wat Ryle verwerpt, namelijk dat dit vermogen inderdaad "ontdekt" werd en dat deze ontdekking kan worden gedateerd. Kortom, ik zal de wil analyseren in een historisch perspectief, en ook dit is niet zonder moeilijkheden.

Zijn de menselijke vermogens, in tegenstelling tot de condities en omstandigheden van het menselijke leven, dan niet gelijksoortig met het verschijnen van de mens op aarde? Hoe zouden we, als dit niet het geval was, ooit de literatuur en de gedachten van voorbije tijdperken kunnen begrijpen? Zeker, er is een "geschiedenis van ideeën", en het is niet zo moeilijk om de vrijheidsidee historisch te traceren: hoe het woord "vrijheid" aanvankelijk een politieke status aanduidde – die van een vrije burger en niet van een slaaf – alsook een fysieke toestand – die van een gezond mens, wiens lichaam niet verlamd is, maar in staat om aan zijn geest te gehoorzamen; hoe de zaken daarna veranderden en "vrijheid" een woord werd dat verwees naar een *innerlijke* dispositie, die iemand in staat stelt om zich vrij te *voelen*, terwijl hij in feite een slaaf is of niet in staat om zijn ledematen te bewegen. Ideeën zijn mentale artefacten, en hun geschiedenis veronderstelt de niet-veranderende identiteit van de mens die hen gemaakt heeft. We komen op dit probleem later terug. In elk geval is het zo dat we tot de opkomst van het christendom nergens de notie aantreffen van een mentaal vermogen dat beantwoordt aan de "idee" van vrijheid – op de manier waarop het vermogen van het verstand beantwoordt aan waarheid en het vermogen van de rede aan de dingen die buiten het bereik van de menselijke kennis liggen, of, zoals we dat in *Denken* zeiden, aan zin of betekenis.

We zullen ons onderzoek naar het wilsvermogen en zijn functie in het leven van de geest beginnen met een studie van de postklassieke en premoderne literatuur. Daarin vinden we getuigenissen, zowel van de mentale ervaringen die tot de ontdekking van de wil geleid hebben als van de ervaringen waartoe deze ontdekking heeft geleid. De periode die in deze literatuur ter sprake komt, begint met Paulus' *Brief aan de Romeinen* en eindigt met Duns Scotus, die de positie van Thomas van Aquino onder de loep neemt. Maar vooraf zal ik even stilstaan bij Aristoteles, deels omdat die een beslissende invloed had op het Middeleeuwse denken, deels omdat zijn notie van *proairêsis* – volgens mij een soort voorloper van de wil – model kan staan voor de manier waarop, in de periode die aan de ontdekking van de wil voorafging, bepaalde problemen van de ziel opgeworpen en beantwoord werden.

Evenwel, dit onderdeel – dat hoofdstuk 2 en 3 omvat – zal ik laten voorafgaan door een vrij uitvoerige inleidende beschouwing over de redeneringen en theorieën die, vanaf de heropleving van de filosofie in de zeventiende eeuw, vele van deze authentieke ervaringen zowel toegedekt als geherinterpreteerd hebben. Al met al is het met deze theorieën, doctrines en redeneringen in het achterhoofd dat wij ons onderwerp benaderen.

Het afsluitende hoofdstuk zal beginnen met een onderzoek van Nietzsche en Heidegger, die zich tot de filosofie van de Oudheid hebben gewend, precies omdat ze het wilsvermogen geherwaardeerd en afgewezen hebben. Vervolgens zullen we ons afvragen of “mannen van de daad” wellicht niet geschikter zijn om de problemen van de wil onder ogen te zien dan “denkers”, waarover het eerste deel van deze studie handelde. Wat hier op het spel staat, is de wil als de oorsprong van het handelen, dat wil zeggen als de “macht om *spontaan* een serie van opeenvolgende dingen of toestanden te beginnen” (Kant). Zonder twijfel is elke mens, op grond van zijn geboorte, een nieuw begin, zoals Augustinus al stelde, en zijn macht om te beginnen beantwoordt vermoedelijk aan dit feit van de menselijke conditie. In de lijn van deze overwegingen werd de wil soms beschouwd, en niet alleen door Augustinus, als de verwerkelijking van het *principium individuationis*. De vraag is hoe

dit vermogen, dat ons in staat stelt iets nieuws tot stand te brengen en dus “de wereld te veranderen”, kan functioneren in de wereld van de verschijnselen, met andere woorden in een omgeving van feitelijkeit die per definitie oud is en die elke spontaneïteit van zijn nieuwkomers meedogenloos verandert in het “geweest-zijn” van feiten – *fieri; factus sum*.*

* *Factus sum*: ik ben geworden. Het Latijnse *fieri* betekent letterlijk *worden*; de voltooid tegenwoordige tijd luidt: *factum est*. Een feit is dus letterlijk: wat geworden is. Ook het verleden van een mens verwerft op die manier feitelijkeit.